

นวัตกรรมสังคมการเกษตรสู่มาตรฐานสากล Innovation of agricultural society to universal standard

ศรมณ เทพแก้ว¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) นวัตกรรมสังคมของการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ และ 2) องค์ประกอบของชุมชนที่ปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ที่สามารถเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก เครื่องมือในการวิจัยคือการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม มีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวนทั้งสิ้น 15 คน ผลการศึกษาพบว่า นวัตกรรมสังคมการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ประกอบด้วย การปรับโครงสร้างของดิน เป็นการบำรุงดินด้วยวิธีผสมผสานจากการทำนาแบบดั้งเดิมและการบริหารจัดการใหม่ อย่างเป็นระบบภายใต้การตรวจสอบจากระบบมาตรฐานสากล การหาโอกาสเพื่อแก้วิกฤตจากช่องทางของภาครัฐ เช่นการประกวดสินค้าโอท็อปและการแสดงการจัดสินค้า ออกบู๊ตตามงานต่างๆ รวมถึงการหาโอกาสเข้าสู่ระบบสากล สำหรับองค์ประกอบของชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงกับระบบตลาดโลกได้คือ การมีผู้นำที่ดี มีความเข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์และเป็นแบบอย่าง การบริหารจัดการที่ดีโดยทีมงานที่เป็นปึกแผ่น การบริหารงานในระบบการจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม และความรู้สึกผูกพันกันของชุมชน ผ่านระบบสวัสดิการสังคม และการทำเพื่อประโยชน์ของสังคมและสิ่งแวดล้อมส่วนรวม

คำสำคัญ : นวัตกรรมสังคม, นวัตกรรมการเกษตร, มาตรฐานสากล

¹นักสื่อสารมวลชนชำนาญการ กรมประชาสัมพันธ์

Abstract

This research is a qualitative research that aims to study 1) social innovation of organic rice farming of the community enterprise, Ban Um Saeng Rice Center, Amphoe Rasi Salai, Sisaket Province and 2) components of the community growing organic rice of the community enterprise, Ban Um Saeng Rice Center, Amphoe Rasi Salai, Sisaket Province that can be linked to the global market. The research tools include an in-depth interview, group discussion, and participatory observation. There are totally 15 major informants. The research finding revealed that social innovation of organic rice farming consists of soil structure adjustment, which is a way to nourish the soil with a combination of traditional farming method and new systematic management under the inspection with international standards, finding opportunities to solve crises through government channels, such as an OTOP goods contest and a product booth exhibition at various events, including finding opportunities to enter the international systems. The components of the community that can be linked to the global market system are a good and strong leader with a vision and role model, good management by a unified team, corporate administration in the form of committees and group members, and the feeling of attachment among the community through the social welfare system and doing for the benefit of society and the environment.

Keywords: social innovation, agricultural innovation, universal standard

1. บทนำ

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสำคัญของไทย หนึ่งในห้าของพื้นที่ของประเทศไทยหรือประมาณ 70 ล้านไร่เป็นพื้นที่นา (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) มีชาวนาเกือบสี่ล้านครัวเรือน ผลิตข้าวเปลือกเฉลี่ยปีละ 30 กว่าล้านตัน สร้างรายได้ให้กับประเทศปีละประมาณ 200,000 ล้านบาท รวมทั้งใช้บริโภคภายในประเทศคิดเป็น

มูลค่าปีละ 230,000 ล้านบาท รวมมูลค่าของข้าวเฉลี่ยปีละประมาณ 430,000 ล้านบาท (แนวหน้า, 2557) แต่จากการสำรวจพบว่าชาวนาส่วนใหญ่มีฐานะยากจนและมีรายได้ได้น้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ๆ ผลตอบแทนสุทธิและการถือครองที่ดินของชาวนามีแนวโน้มลดลง ในขณะที่ต้นทุนการผลิตข้าวสูงขึ้นทุกปี (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2557) เมื่อย้อนกลับไปในอดีตประเทศไทยมีการจัดทำแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 - 2509) ที่มีเป้าหมายการพัฒนา 2 ประการคือ เพิ่มความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้วยการเพิ่มผลผลิตและรายได้ และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การศึกษาและสาธารณสุข สาระสำคัญประการหนึ่งในแผนพัฒนาฯ คือ การเพิ่มผลผลิตด้านเกษตรกรรมที่สำคัญของประเทศ ได้แก่ ข้าว ยาง ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นร้อยละ 3 ต่อปี ในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ภาครัฐได้สนับสนุนการพัฒนาพันธุ์ข้าว ส่งเสริมให้ชาวนาใช้พันธุ์ข้าว กข เพาะปลูกเพื่อส่งออกขายปริมาณมาก พัฒนาระบบจัดการผลผลิต รวมทั้งจัดหาตลาดรับซื้อล่วงหน้า การดำเนินการต่าง ๆ ของภาครัฐ ประกอบกับแรงผลักดันจากทุนนิยมโลก ผนวกกับกระแสบริโภคนิยม ส่งผลให้วิถีการเพาะปลูกและวิถีชีวิตของชาวนาเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง

ในอดีตเน้นชาวนาผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือน แต่การเปลี่ยนแปลงเชิงมหภาคที่มีความสำคัญและเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวของชาวนาไทยอย่างสิ้นเชิงคือการผลิตข้าวที่ทำให้ชุมชนมุ่งเน้นการปลูกข้าวให้ได้ผลผลิตจำนวนมากเพื่อการพาณิชย์ คือผลิตเพื่อขาย ภายใต้อิทธิพลของกลไกทุนนิยมที่ต้องนำสินค้าที่ผลิตได้ไปขายในตลาด เพื่อที่จะได้เงินมาซื้อปัจจัยในการดำรงชีวิต และซื้อ-ขายสินค้าในตลาดส่งออก ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาในลักษณะนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงที่ชาวนาไม่มีอำนาจใดๆ ระบบและกลไกเป็นไปกำหนดกฎเกณฑ์ภาวะของตลาดโดยทั่วไปชาวนามักจะตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบพ่อค้าและนายทุนเสมอ รวมถึงการได้รับราคาที่ไม่เป็นธรรม (กฤษฎา นาโสภ, 2552)

การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตในเชิงทุนนิยมทำให้ชาวนาทำนาโดยใช้ปุ๋ยเคมี เนื่องจากต้องการเร่งการผลิตซึ่งทำให้ชาวนามักให้ปุ๋ยเคมีกับพืชพันธุ์เร็วเกินไป เกิดผลเสียต่อคนและสิ่งแวดล้อม เช่น ปริมาณปุ๋ยที่เข้มข้นเกินไปสะสมในพืช ในปุ๋ยเคมีไม่มีเกลือแร่ สารอาหารขนาดเล็กหรือสารอาหารขนาดใหญ่ ดังนั้นหลังใช้ปุ๋ยเคมีไม่กี่ปี ดินจะขาดความสมบูรณ์และสารอาหารเหล่านั้นจะหมดไป และในเวลาต่อมา ก็จะ

ไม่มีสารอาหารเหล่านั้นในผลไม้หรือผักที่เพาะปลูกทำให้ผลผลิตเสียคุณภาพ

ชาวนาที่ ต.บ้านอุ่มแสง อ.ราชไศล จ.ศรีสะเกษ เคยประสบปัญหาเดียวกันกับชาวนาส่วนใหญ่ แต่ด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจในการเอาชนะปัญหาาร่วมกัน จึงได้รวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชนในชื่อ “วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง” ช่วยเหลือเกื้อกูล ร่วมมือกันแก้ปัญหา ระดมสมอง จนสามารถพัฒนาวิธีการปลูกข้าวหอมมะลิแบบเกษตรอินทรีย์ เน้นการพึ่งพาตนเองโดยน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ ตั้งแต่การเพาะเมล็ดพันธุ์ข้าวหอมมะลินทรีย์ ทำปุ๋ยอินทรีย์ ลดต้นทุนการปลูกข้าว ลดรายจ่าย ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงถึงพัฒนาใหม่ภายใต้ประสบการณ์ของตนเอง โดยทางกลุ่มฯ ใช้ความสามารถของกลุ่มต่อรองกับตลาดโลก ทำให้ผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิเกษตรอินทรีย์ได้รับการรับรองมาตรฐานทางการตลาดของสากล ถึง 8 รายการ ประกอบด้วย 1) สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications: GI) 2) ผลิตภัณฑ์ออร์แกนิกไทยแลนด์ (Organic Thailand) 3) มาตรฐานของสหพันธ์ขบวนการผู้ผลิตสินค้าออร์แกนิกระหว่างประเทศ (International Federation of Organic Agriculture Movements : IFOAM) 4) มาตรฐานการรับรองผลิตภัณฑ์อาหารและออร์แกนิกของ สหรัฐอเมริกา (USDA) 5) มาตรฐานตามระบบการค้าที่เป็นธรรม (FLO ID 27806 ของ FAIRETRADE) 6) มาตรฐานระบบเกษตรอินทรีย์สหภาพยุโรป (EU-NOP) 7) มาตรฐานข้าวหอมมะลิไทย และ 8) การรับรองมาตรฐานของผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ และได้มีการรวมตัวกันเป็นวิสาหกิจชุมชน การได้รับการรับรองมาตรฐานดังกล่าวส่งผลให้รูปแบบในการขายข้าวของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนี้เปลี่ยนไป ไม่ตกอยู่ในสถานะที่เสียเปรียบนายทุน แต่สามารถขยายผลผลิตข้าวได้ในตลาดเฉพาะ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การปลูกข้าวอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง มีลักษณะของการเป็นนวัตกรรมที่ให้ผลผลิตทั้งกิโลกรัมต่อไร่ในจำนวนที่สูง และราคาที่สูงตามไปด้วย ที่สำคัญคือเป็นเกษตรอินทรีย์ที่ไม่ทำลายคนพืชและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการก่อกำเนิดและกระบวนการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนบ้านอุ่มแสง วิธีการบริหารจัดการ และนวัตกรรมที่สามารถเปลี่ยนวิถีชีวิตส่งออกข้าว สร้างรายได้ ดึงดูดหลานคืนถิ่น ครอบครัวยุคใหม่มาอยู่กันพร้อมหน้า ซึ่งต้องการปัจจัยหลายประการ นอกจากความร่วมมือของชุมชนแล้ว ภาวะผู้นำก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความมั่นคง และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมที่เริ่มมาจากคนในชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์จนเกิดเป็นนวัตกรรมสังคม ก่อ

กำเนิดเป็นองค์ความรู้ที่สังคมไทยสามารถนำไปศึกษา เรียนรู้ และพัฒนาต่อยอดให้เกิดเป็นนวัตกรรมสังคมที่ตอบสนองความต้องการและแก้ปัญหาของคนในท้องถิ่นได้อย่างแท้จริงต่อไปซึ่งก่อรูปเป็น “นวัตกรรมสังคมการเกษตรสู่มาตรฐานสากล” ในงานชิ้นนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษานวัตกรรมสังคมของการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของชุมชนที่ปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ ที่สามารถเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก

3. การดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมสังคมการเกษตรสู่มาตรฐานสากล” ศึกษาวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ” เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งเป็นผู้มีความสำคัญหลักที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อหาข้อมูล โดยในงานวิจัยในวิธีการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในเชิงทฤษฎี (Theoretical Sampling) จำนวนทั้งสิ้น 15 คน ได้แก่ 1) กลุ่มเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนา เพื่อให้สามารถอธิบายถึงวิถีการทำนาในอดีต สภาพแวดล้อม และปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลให้การทำนาเปลี่ยนแปลงไปจนกระทั่งถึงยุคการใช้เกษตรเคมี 2) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์ จ.ศรีสะเกษ เพื่อให้สามารถอธิบายถึงที่มา เหตุผล ความจำเป็นในการรวมกลุ่ม กระบวนการต่อสู้ ดิ้นรน เพื่อหาทางออกร่วมกัน 3) ผู้นำชุมชน 4) ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง จ.ศรีสะเกษ และ 6. เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสง

แหล่งข้อมูลมาจากแหล่งทุติยภูมิ (Secondary Data) และแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยรวบรวมข้อมูลจากการจดบันทึก การบันทึกเสียงที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง สำหรับเครื่องมือที่ใช้ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group Discussion) และ การสังเกตการณ์ (Observation) โดยผู้วิจัยลงพื้นที่วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราชสีห์

จ.ศรีสะเกษ เพื่อรวบรวมข้อมูลจากพื้นที่ สังเกตวิธีการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนวิสาหกิจชุมชน และการสร้างสรรค์นวัตกรรมสังคมข้าวอินทรีย์

4. ผลการวิจัย

4.1. พัฒนาการของเกษตรอินทรีย์ที่บ้านอุ่มแสง อำเภอรามัน จ.ศรีสะเกษ บ้านอุ่มแสง ตั้งอยู่ที่ตำบลอุ่มแสง อำเภอรามัน จ.ศรีสะเกษ เป็นหนึ่งในห้าจังหวัดที่อยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งมีประวัติศาสตร์ว่าสภาพภูมิศาสตร์เป็นพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง ทุกข์กันดารที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา บ้านอุ่มแสงเคยประสบวิกฤติน้ำท่วมที่ขุดสระน้ำลึก 3.50 เมตร น้ำแห้งขอดจนหมดโดยไม่สามารถสูบน้ำได้เลย ยิ่งในฤดูแล้งไม่สามารถนำน้ำใต้ดินมาใช้ได้เพราะน้ำใต้ดินแห้งกลายเป็นเกลือ การทำนาจึงอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก ในการนำเสนอส่วนของสรุปผลการวิจัยได้เสนอเป็นลำดับขั้นดังนี้

เมื่อภาครัฐมีนโยบายสนับสนุนการพัฒนาพันธุ์ข้าว ส่งเสริมให้ชาวนาใช้พันธุ์ข้าว กข เพาะปลูกเพื่อส่งออกขายปริมาณมาก ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูง ทั้งค่าไถที่นา เตรียมดินสำหรับปลูกข้าว ค่าจ้างดำนาหรือหว่านข้าว ค่าปุ๋ย ค่าจ้างใส่ปุ๋ย ค่ากำจัดวัชพืชและแมลงศัตรูข้าว ค่าสูบน้ำเข้านา ค่าเก็บเกี่ยวข้าวและค่านวดข้าว แต่ผลผลิตที่ได้ต่ำจนทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน ชาวนาที่บ้านอุ่มแสงไม่มีใครอยากอยู่บ้าน จึงออกไปหางานทำต่างจังหวัด ส่งผลให้ชาวนาในบ้านอุ่มแสงประสบปัญหาทั้งสุขภาพทางกายจากการใช้สารเคมีและสุขภาพทางใจจากภาวะครอบครัวล่มสลาย

การหาทางออกจากรังวนของการผลิตแบบเดิมของชุมชนอุ่มแสงเกิดจากการรวมตัวของเกษตรกรในตำบลบ้านอุ่มแสง อำเภอรามัน จ.ศรีสะเกษ ส่วนหนึ่งในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ที่เคยประสบปัญหาเช่นเดียวกับชาวนาของประเทศไทย แต่ด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะเอาชนะปัญหาาร่วมกัน จึงได้รวมกลุ่มกันเป็นวิสาหกิจชุมชน ภายใต้การนำของนายบุญมี สุระโคตร ประธานกลุ่มฯ ที่ใช้ทักษะการเป็นผู้นำ ไน้มน้าวจูงใจให้คนในชุมชน ยอมรับ ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทำนาแบบเดิมสู่กระบวนการทำนาแบบใหม่ โดยน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ เน้นการพึ่งพาตนเอง ปรับเปลี่ยนบทบาทจากชาวนาที่รอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐ มาสู่บทบาทนำในการริเริ่มเพาะปลูกข้าวหอมมะลิแบบเกษตรอินทรีย์ ตั้งแต่การสะสมเมล็ดพันธุ์ข้าวเอง จนครบกระบวนการห่วงโซ่มูลค่า (Value Chain) สะท้อนให้เห็นพลังของการรวม

กลุ่มการเคลื่อนไหวของชาวนาไทยที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้มาอย่างยาวนาน โดยเฉพาะจังหวัดศรีสะเกษที่ถือเป็นจังหวัดที่มีการจัดตั้งขบวนการชาวนาที่เข้มแข็งที่สุดในช่วง พ.ศ. 2493-2495 ที่มีการรวมกลุ่มของชาวบ้าน พระสงฆ์ และผู้นำชุมชน ร่วมกันรณรงค์ต่อต้านภาษีที่ดินของรัฐบาลในขณะนั้น จิตวิญญาณการต่อสู้ ความเข้มแข็งภายในกลุ่ม ถ้ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมายังชุมชนอุ่มแสงที่ไม่ยอมจำนนต่อแรงกดดันจากภายนอก แต่กลับสร้างพลังจากภายในชุมชน แสวงหาแนวทางในการพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี ทำให้เกิดกติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต ดูแลท้องถิ่นตนเองให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน โดยใช้แนวทางการวิเคราะห์ของทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movements) เพื่อศึกษาการสร้างแบบแผนของการใช้ชีวิต (Grammar of Forms of Life) และการเคลื่อนไหวของชุมชนอุ่มแสงที่ไม่สนใจการยอมจำนนหรือการเรียกร้องต่อภายนอก ซึ่งข้ามรัฐหรือลอดรัฐไป แต่ลุกขึ้นมาทำหน้าที่ของความเป็นพลเมือง ดูแลท้องถิ่นตนเองให้มีความเข้มแข็ง เป็นการนิยามความหมายของวัฒนธรรมในมุมมองใหม่ที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา ศักดิ์ศรีของชาวบ้านในการจัดการด้วยตนเอง เป็นการสร้างอำนาจในรูปแบบใหม่และถือได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนอย่างแท้จริง

กลุ่มฯ เริ่มจากการทำปุ๋ย โดยรวมเงินลงทุนและนำไปซื้อเครื่องจักร เครื่องปั้น และเครื่องผสมปุ๋ยจากจังหวัดปทุมธานี มาผลิตทำปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ดขายให้สมาชิกด้วยกันในราคาถูก แต่สมาชิกบางคนไม่มีเงินจ่ายค่าปุ๋ย ลูกค้าบางคนซื้อปุ๋ยแล้วไม่จ่ายเงิน บางคนตายก่อนที่จะใช้หนี้หมด และถูกโกงเสียหายไปหลายแสนบาท ต้องเอากำไรจากการขายข้าวของสมาชิกรวมมาจ่ายทดแทนเงินที่ถูกโกงไป จนไม่มีเงินมาหมุนเพราะได้นำเงินบางส่วนไปลงทุนสร้างอาคาร ซื้อเครื่องจักร สมาชิกเริ่มทยอยลาออก ถอนหุ้น ผู้บริหารกลุ่มแบกรับภาระหนี้ จนกระทั่งมาพบนวัตกรรมการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์

4.2 นวัตกรรมสังคมการปลูกข้าวเกษตรอินทรีย์ของวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง อ.ราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

4.2.1 องค์ความรู้และภูมิปัญญา

การทำนาได้ปีละครั้งโดยอาศัยน้ำฝน จึงเป็นที่มาของความคิดว่าทำอย่างไรให้อยู่กับธรรมชาติให้ได้ และทำให้ผลผลิตข้าวออกมาดีที่สุด นายบุญมีและสมาชิกกลุ่มฯ จึงเริ่มปรับปรุงบำรุงดิน พัฒนาวิธีการปลูกข้าวจนทำให้ข้าวของบ้านอุ่ม

แสงมีผลผลิตสูงกว่าพื้นที่อื่นในทุ่งกุลาร้องไห้ โดยใช้วิธีคาดการณ์ว่าฝนจะตกประมาณเดือนใด พิจารณาปัจจัยต่างๆ อาทิ ลักษณะลมฟ้าอากาศ การพยากรณ์อากาศจากกรมอุตุนิยมวิทยา รวมทั้งข้อมูลจากเครือข่ายชาวนาในพื้นที่และจังหวัดที่อยู่ใกล้กัน มาประกอบการตัดสินใจ หลักการคือฝนจะมาซ้ำปีละครั้งเดือน ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม ฝนจะมา ทางกลุ่มจะคอยเดือนเกษตรกรว่าถึงฤดูกาลเพาะปลูกหรือยัง หากยังก็จะชะลอไม่ให้อายุข้าวเร็วเกินไป เพราะหากฝนไม่มา ข้าวก็จะตาย นาใช้น้ำฝนเป็นหลักที่เคยเป็นจุดต่อยกลับกลายเป็นจุดแข็งที่ทำให้ข้าวของบ้านอุ่มแสงมีความโดดเด่น เป็นที่ต้องการของลูกค้า

4.2.2 การพัฒนาและปรับปรุงดิน

การทำงานที่ใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยเคมี ถึงแม้ต้นข้าวจะเติบโต ออกใบเขียว สวยงาม แต่ดินจะแข็งกระด้าง เสื่อมสภาพ นายบุญมีจึงเริ่มกระบวนการพัฒนาโครงสร้างดิน โดยไม่ได้ทำแบบหักดิบ แต่ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยทั่วไปผืนนา 15 ไร่ ชาวนาจะใส่ปุ๋ยเคมี 15 กระสอบ ในการทดลองปรับปีแรก ทางกลุ่มใส่ปุ๋ยเคมี 10 กระสอบ ปุ๋ยอินทรีย์ 5 กระสอบ ผสมกันปีที่สองใส่ปุ๋ยเคมี 7 กระสอบ ใส่ปุ๋ยอินทรีย์เกือบครึ่ง ปีที่สามใส่ปุ๋ยเคมี 5 กระสอบ ในช่วงแรกที่ลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี พบว่าข้าวจะโตช้า ต้นไม่สวย ไม่เหมือนกับการใช้สารเคมีที่ปุ๋ยเคมีจะไปบำรุงต้นข้าวเติบโตออกงาม แต่การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ดินจะไม่แข็งกระด้าง น้ำหนักข้าวเมื่อขายได้น้ำหนักมากกว่าข้าวที่ทำนาด้วยปุ๋ยเคมี จนผลผลิตเริ่มมากขึ้น คิดว่าน่าจะอยู่ได้ กลุ่มจึงริเริ่มชวนคนมาร่วมทำนาเกษตรอินทรีย์ครั้งแรกในปี 2547 โดยเริ่มจากในหมู่เครือญาติ ซึ่งการรวบรวมสมาชิกจากญาติพี่น้องที่อยู่ในละแวกเดียวกันนั้นทำให้ง่ายต่อการพูดคุย ถ่ายทอดแนวความคิด วิธีการทำนา และวิถีชีวิตที่จะเปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งสิ่งที่นายบุญมีพูดย้ำเสมอจนสมาชิกจดจำได้แม่นยำคือ อยากให้สมาชิกมีรายได้มากขึ้น ช่วยเหลือตัวเองได้มากขึ้น ไม่อยากให้สมาชิกทำนาอย่างเดียว อยากให้มีรายได้ตลอดปี

ก้นยาซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนศูนย์ข้าววิสาหกิจชุมชนมีที่นา จำนวน 4 ไร่ สมัยก่อนทำนาข้าวใส่ปุ๋ยเคมี น้ำหนักข้าวได้เพียง 400 กิโลกรัม แต่เมื่อเปลี่ยนมาทำนาข้าวอินทรีย์ได้ข้าวน้ำหนักถึง 500 กิโลกรัม หรือเท่ากับครึ่งตัน ดังนั้นเมื่อในหมู่ญาติพี่น้องทำได้ เริ่มยืนได้ด้วยวิถีเกษตรอินทรีย์ คนที่อยู่ต่างพื้นที่เริ่มเห็นถึงความสำเร็จที่เกิดขึ้น อย่างเป็นรูปธรรมก็เริ่มให้ความสนใจ ทอยเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่ม จากจุดเริ่มต้นที่หมู่บ้านอุ่มแสง ต.ดู้อ.ราชสีไศล ขยายไปสู่ชุมชนใกล้เคียง

การปรับโครงสร้างดินไม่ใช่งานที่ทำเฉพาะอย่างเหมือนกับการใส่ปุ๋ยเคมี แต่คนที่ทำเกษตรอินทรีย์ต้องมีใจรักและวางแผนการทำงานทั้งปี เช่นเหมือนทำงานประจำต้องมีแผนการทำงานเสร็จจากทำนว่าต้องทำอะไร เก็บเกี่ยวต่อซึ่ง ทำปุ๋ยหมัก ปลูกพืชไว้เพื่อไถกลบต่อซึ่ง จะปรับปรุงดิน

“ลุงบุญมีก็จะละเอียดละอกกับวิธีแต่ละอย่าง เกษตรทั่วไปถ้าไม่มีใจรักไม่ชอบ เขาก็จะไม่ทำแต่ทั้งวิธีการปรับดิน ปรุงดิน ลุงบุญมีพาพวกทำด้วยความเอาใจใส่ วิธีเกษตรอินทรีย์ มองว่ายาก แต่เป็นผลดีกับคนทำและคนกิน”

แสวง กาลพัฒน์ เกษตรอำเภอ

4.3 องค์ประกอบของชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงในระดับตลาดโลก

4.3.1 โอท็อป : โอกาสและช่องทางจากภาครัฐ

ในช่วง 3 ปีแรกของการปรับเปลี่ยนเป็นการทำอินทรีย์ ผลผลิตข้าวได้ไม่มากเท่ากับทำนาเคมี สมาชิกบางคนทนรอไม่ไหว ถอนตัวไปไม่น้อย แต่นายบุญมีและสมาชิกที่ร่วมก่อตั้งก็ไม่ถอยใจ เดินหน้าเคาะประตูหาสมาชิกแบบบ้านต่อบ้าน พูดคุยภาษาเดียวกันเพื่อถ่ายทอดแนวคิด จิตวิญญาณการต่อสู้ และความมุ่งมั่นที่จะพลิกฟื้นสภาพความเป็นอยู่ พร้อมกับหาวิธีทำให้ข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น โดยเข้าร่วมโครงการโอท็อปคัดสรรข้าว นายบุญมีได้นำข้าวอินทรีย์ของกลุ่มเข้าไปที่พัฒนาชุมชนด้วยตนเอง โดยเล่าถึงที่มา แนวคิด กระบวนการผลิตข้าวอินทรีย์ เพื่อเสนอเป็นสินค้าโอท็อปประจำหมู่บ้าน โดยในปีนั้นข้าวอินทรีย์ของกลุ่มได้รางวัลโอท็อประดับ 5 ดาว จากนั้นจึงได้มีการต่อยอดเข้าร่วมโครงการของกรมพัฒนาชุมชนเป็นงานขายข้าวที่เมืองทองธานี ต่อมา ปี 2552 นายบุญมีชวนสมาชิกไปดูวิธีการปลูกข้าวกล้องงอกที่ จ.สกลนคร เมื่อดูทางกลุ่มจึงเกิดแนวความคิดว่า ถ้าขายข้าวมะลิที่เป็นข้าวขาว ขายได้ กิโลกรัมละ 30 บาท ข้าวกล้องงอกอาจขายได้อีก 50 บาทจึงเริ่มทำข้าวกล้องงอกเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มีกำไรมากขึ้น ต่อมาได้ส่งข้าวงอกเข้าประกวดและได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเริ่มออกแบรนด์ (ตราสินค้า) ดังนั้นไม่ว่าทางกลุ่มจะออกผลิตภัณฑ์เพิ่มออกมากี่จะมี แบรนด์ “ลุงบุญมี” ติดมาด้วยเป็นสิ่งที่ดีถึงความ เป็นออร์แกนิก เป็นจุดสำคัญของการตลาด เป็นการสร้างความเชื่อ ต่อให้ไม่มีมาตรฐานรับรองความเป็นออร์แกนิกแต่ถ้าเป็น แบรนด์ “นายบุญมี” ผู้บริโภคก็เชื่อได้ว่าเป็นสินค้าออร์แกนิก

4.3.2 เส้นทางสู่ตลาดโลก

นายบุญมีและสมาชิกชุมชนเริ่มทำเกษตรอินทรีย์เมื่อปี 2548 และทางกลุ่มฯ ได้รับเลือกให้นำข้าวและสินค้าเกษตรอินทรีย์ไปออกบูทในงาน THAIFEX-World of Food Asia ในปี 2553 ซึ่งมีหน่วยงานตรวจรับรองคุณภาพและออกมาตราฐานเกษตรอินทรีย์สากลมาร่วมออกบูทในงานนั้นด้วย นายบุญมีจึงเห็นใจที่ใหญ่มากและทำทนายของกลุ่มในเรื่องการขอมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในระดับสากล โดยเริ่มปี 2553 และยื่นเรื่องขอตรวจรับรอง ปี 2555 ซึ่งเมื่อทางกลุ่มฯได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากลก็ทำให้ผู้ซื้อข้าวเกิดความมั่นใจ โดยมีบริษัทจากประเทศอิตาลีมารับซื้อข้าว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทางกลุ่มฯเริ่มได้รางวัลมากำรันตีคุณภาพ เป็นการสร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นในหลายด้าน ทั้งในมิติด้านสังคม คนในชุมชนเริ่มเข้ามาทำงานในกลุ่ม ด้านลูกค้า มีการส่งสินค้าจากลูกค้า 2 ล้านตัน ภายในหนึ่งสัปดาห์ เป็นต้น โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ จากการที่กลุ่มฯไปจ้างโรงสีข้าวชาย ทำให้มองเห็นส่วนต่างซึ่งโรงสีเป็นฝ่ายกำหนดราคาและผลประโยชน์ กลุ่มฯจึงก้าวหน้าไปอีกขั้นด้วยการคิดจะสีข้าวขายเอง สร้างโรงสีของกลุ่ม และตัดสินใจไม่ขายข้าวเปลือกให้กับโรงสีตั้งแต่ปี 2547 เป็นต้นมา

4.3.3 ผู้นำชุมชน

ผู้นำชุมชนถือว่าเป็นผู้มีความสำคัญ โดยผู้ริเริ่มการทำเกษตรอินทรีย์และผู้ก่อตั้งศูนย์ข้าววิถีสหกิจชุมชนอุ่มแสงคือ นายบุญมี สุระโคตร ซึ่งเคยเรียนรู้หลักการทำงานของ NGO ซึ่งเคยลงพื้นที่มายัง จ.ศรีสะเกษ ทำให้ได้เรียนรู้หลักการคิดการทำงานอย่างมีเป้าหมาย ได้ความรู้ เห็นจุดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชุมชนได้ การที่จะนำพาอะไรสักอย่างที่จะไปข้างหน้า จำเป็นต้องมีกระบวนการที่มาช่วยการออกแบบจากคนที่มียุทธศาสตร์คิดเหมือนกัน นายบุญมีจึงเริ่มชักชวนชาวนาที่เป็นเครือข่ายมาร่วมกันคิด ช่วยกันทำ และสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น ตอนนั้นยังไม่มีใครร่วมทำเกษตรอินทรีย์ด้วย นายบุญมีจึงลงพื้นที่ พูดคุยกับชาวนาในบ้านอุ่มแสง สื่อสารทำความเข้าใจว่าเรื่องข้าวชาวนารู้ดีที่สุดเพราะเป็นคนทำเอง คนในชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยกัน ไม่ต้องรอให้ใครมาออกแบบให้ จะรอให้คนอื่นมาแก้ปัญหาหรือพึ่งพาจากภายนอกไม่ได้อีกต่อไป

“ผมลงพื้นที่ อธิบายพูดคุยให้เข้าใจว่าตั้งแต่ข้างนอกไม่ได้แล้ว เราต้องทำกิจกรรมร่วมกัน พี่พาทภายใน ชุมชนเรา เราไม่ต้องรอให้ใครมาออกแบบให้เราหรอก เราเป็นคนทำเราได้ดี เราทำเรื่องข้าวเราได้ดีเพราะเราเป็นคนทำ..ทุกอย่างเริ่มต้นทุนที่เราต้องลงทุนด้วยตัวเองก่อน สุดท้ายระบบราชการเขาเห็น เขาก็มาช่วย”

บุญมี สุระโคตร

ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง

ความตั้งใจจะทำให้ข้าวในพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้มีความโดดเด่น มีเอกลักษณ์แตกต่างจากแหล่งอื่น ทำให้ทางกลุ่มฯเสนอตัวให้ภาครัฐเห็น และเข้าร่วมงานทางกลุ่มฯ ได้โอกาสแสดงผลผลิตในงานแสดงสินค้าต่างๆ อาทิ งานไอทีอโป งาน THAIFEX-World of Food Asia และงาน Road Show ต่างประเทศ ซึ่งกลุ่มฯ จะเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ได้รับคัดเลือกเป็นกลุ่มนำร่องไปออกสื่อประชาสัมพันธ์สินค้าที่ต่างประเทศ ทำให้ข้าวหอมมะลินิثرีย์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงเริ่มเป็นที่รู้จักทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศทำให้ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มได้รับการยอมรับในคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4.3.4 การบริหารจัดการด้วยทีมสร้างสรรค์

การบริหารจัดการด้วยทีมงานที่ทันสมัย มีการปรับประยุกต์วิธีการบริหารจัดการใหม่ๆ เข้ามาโดยมีนายขจรรัฐ สุระโคตร ซึ่งจบการศึกษาและเข้ามาช่วยบิดา ได้มีส่วนทำให้ได้รับการตรวจจากมาตรฐานสากลเป็นหัวใจของการตรวจสอบทุกปีจะมีการตรวจสอบว่าการผลิตข้าวอินทรีย์เป็นไปได้ตามมาตรฐานหรือไม่ กลุ่มได้บริหารจัดการสมาชิกกลุ่มให้เข้ารับการตรวจสอบ และแบ่งเป็น node เพื่อดูแลกันเอง โดยคณะกรรมการบริหารกลุ่มจะทำหน้าที่ประสานงานเครือข่ายและดูแล node แต่ละ node อย่างใกล้ชิด เสริมความเข้มแข็งของกลุ่มด้วย “ทีมสร้างสรรค์” ประกอบด้วย ผู้นำกรรมการ และสมาชิก ทีมสร้างสรรค์ก่อตัวขึ้นเพื่อต่อสู้กับความคิด ความเชื่อเดิมของคนในชุมชน เนื่องจากธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงคนมักต่อต้านในระยะแรก บุญมี สุระโคตร ประธานวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง ระบุว่า “การเปลี่ยนแปลงความคิดคนเป็นเรื่องยากมาก ผมต่อสู้อยู่หลายปี ที่นี้เราเลยสร้างทีมของเราเอง” ทีมสร้างสรรค์เริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ ในชุมชนแล้วขยายจำนวนสมาชิกมากขึ้นเป็นกลุ่มใหญ่ โดยอาศัยการทำงานของผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสงที่เข้มแข็ง

มีอุดมการณ์ ความคิด วิธีการที่ชัดเจนในการนำพากลุ่มไปสู่เป้าหมาย โดยมีกรรมการที่เป็นผู้นำที่มั่งคั่งสร้างสรรค์รุ่นใหม่เป็นผู้นำที่ประจำหมู่บ้าน มาจากการคัดเลือกโดยการลงคะแนนเสียงจากสมาชิกกลุ่มของแต่ละหมู่บ้านให้ดำรงตำแหน่งเป็น “กรรมการ” ในวิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวบ้านอุ่มแสง กรรมการหนึ่งคนจะรับผิดชอบสมาชิกในหมู่บ้านที่รับผิดชอบ จำนวน 10-12 คน มีหน้าที่ดูแลลูกทีมที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ไปเยี่ยมบ้านที่แปลงนาให้ความช่วยเหลือดูแลการปลูกข้าวให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์สากล เปรียบเสมือนข้อต่อเชื่อมโยงนโยบายจากระดับผู้บริหารกลุ่มลงสู่สมาชิกช่วยเหลือ ดูแล แก้ปัญหา ในขณะที่เดียวกันรับฟังคำแนะนำ ข้อร้องเรียนจากสมาชิกไปสู่ผู้บริหาร โดยอาศัยความใกล้ชิดเชิงพื้นที่และความสัมพันธ์แบบเครือญาติเข้าด้วยกัน

การบริหารจัดการที่ถูกรวบรวมด้วยคณะกรรมการบริหารและสมาชิกกลุ่มมีระบบและกลไกที่ชัดเจน แต่ในแง่ของความผูกพันและเอื้ออาทรก็อาศัยผ่านระบบเช่นกัน ซึ่งกลุ่มทำโดยผ่านระบบการซื้อและลงทุนในหุ้น มีปันผลสมาชิก เฉลี่ยจัดสรรเป็นกำไร นอกจากนั้นยังมีสวัสดิการสังคม การช่วยเหลือกลุ่มสมาชิกและการทำกิจกรรมร่วมกัน เช่นกิจกรรมสิ่งแวดล้อมการปลูกต้นไม้ ปลูกป่าชุมชนร่วมกัน

“มีสวัสดิการชุมชน สมาชิกไว้ใจช่วยได้เท่านี้ แต่กลุ่มที่อื่นไม่มี ชายข้าวเสร็จก็กลับบ้าน พี่เป็นเกษตรกรอำเภอ จังหวัดมานานเคยเห็นใครที่เป็นผู้นำที่คิดถึงคนอื่นเป็นเรื่องที่ยากที่จะห่วงสิ่งแวดล้อม

แสวง กาลพัฒน์ เกษตรอำเภอ

5. อภิปรายผล

การรวมกลุ่มของศูนย์วิสาหกิจชุมชนอุ่มแสง เป็นกระบวนการทางนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) ซึ่งหมายถึง กระบวนการของการสร้างสรรค์ร่วมกันระหว่างสมาชิกของหน่วยสังคมที่อยู่ร่วมกัน เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้ ประดิษฐ์ และกำหนดข้อปฏิบัติในทางสังคมขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกัน และ/หรือ แก้ไขข้อขัดแย้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นข้อปฏิบัติทางสังคมชุดใหม่ และในระหว่างกระบวนการนี้ทุกฝ่ายมีโอกาสในการพัฒนาความชำนาญทางด้านการรับรู้ รับฟัง ความมีเหตุผล และการจัดการองค์กร (Howaldt and Schwarz, 2010) นอกจากนั้น นวัตกรรมทางสังคม คือ การปรับปรุงรูปแบบการจัดกิจกรรมและการให้บริการเกิดจากแรงจูงใจใน

การดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้อาจอยู่ในรูปของการพัฒนาและแก้ไขปัญหาในการดำเนินงานต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ แต่โดยรวมแล้วกิจกรรมเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสังคม ซึ่งแตกต่างจากนวัตกรรมทางธุรกิจที่เกิดขึ้นจากการต้องการเพิ่มมูลค่ากำไร หรือผลประโยชน์จากการประกอบกิจการ (Geoff Mulgan, 2007) เช่นเดียวกับศูนย์วิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อเพิ่มมูลค่ากำไรเป็นวัตถุประสงค์หลัก แต่มีความต้องการที่จะพึ่งพาตนเองให้ได้ และหลีกเลี่ยงจากสภาวะการณ์ที่ตกเป็นรองเรื่องของการทำนาจากปุ๋ยเคมี ภาวะของการทำนาแล้วเป็นหนี้เพราะต้นทุนการผลิตถูกผูกขาดโดยร้านค้าการเกษตรและระบบทุนนิยม ผลของการหลีกเลี่ยงจากสภาวะการณ์ที่บีบรัดชาวนาทำให้วิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงได้คิดค้นนวัตกรรมที่เป็นการปรับปรุงการทำนาในสมัยครั้งบรรพบุรุษให้อยู่ในรูปการบริหารจัดการที่ดี เช่นการปรับปรุงโครงสร้างของดิน เป็นต้น

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของนวัตกรรมทางสังคมทั้งทางตะวันตกและของไทยระบุไปในทิศทางเดียวกันว่านวัตกรรมทางสังคมจะประสบความสำเร็จได้ ปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งการเป็นตัวเร่ง กระตุ้นให้เกิดการสร้างนวัตกรรมสังคม โดยเฉพาะในภาคธุรกิจ ภาครัฐเป็นภาคส่วนที่มีนัยสำคัญในการให้เงินทุนสนับสนุนให้เกิดนวัตกรรมสังคม ทั้งในรูปแบบเงินให้เปล่า รวมถึงการลดหย่อนภาษีสำหรับงานวิจัยและพัฒนา (R&D) (Mulgan et al., 2007) แต่กรณีวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเพียงบางส่วน โดยตั้งแต่ระยะการก่อรูปจนถึงขั้นตอนการพัฒนาเพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ทางกลุ่มต้องแสวงหาความรู้ ศึกษา ทดลอง พัฒนาวิธีการการปลูกข้าวอินทรีย์เอง เมื่อทดลองจนประสบความสำเร็จต้องหาทางนำเสนอตัวเองให้เป็นที่รู้จักของภาครัฐ โดยสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยงานภาครัฐและเครือข่ายเพื่อขอโอกาสนำข้าวอินทรีย์ของกลุ่มไปขายตามงานต่างๆ ทั้งนี้ ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐได้ให้การยอมรับว่าวิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงมีความรู้ มีความเชี่ยวชาญมากกว่าบุคลากรในหน่วยงานรัฐ ราชการสู้ไม่ได้เนื่องจากไม่มีความรู้เท่ากลุ่ม และระบุว่าลู่บุญมีเหมือนเป็นครูให้กับหน่วยงานรัฐ หน่วยงานรัฐมีหน้าที่เพียงให้การส่งเสริมเท่านั้น สะท้อนให้เห็นว่านโยบายรัฐบาลและการทำงานของภาครัฐที่ผ่านมาต้องอาศัยการเคลื่อนไหว

การรวมตัวของกลุ่มชาวนาจึงจะสามารถแก้ปัญหาให้กับชาวนาไทยได้อย่างยั่งยืน

กระบวนการต่อสู้ของศูนย์วิสาหกิจชุมชนอุ่มแสงเป็นการเรียนรู้แบบกลุ่มจนเกิดองค์ความรู้ในการบริหารจัดการดิน การปลูก การบำรุงรักษาและการดูแลข้าว ทุกกระบวนการจนถึงเข้าสู่โรงสี รวมถึงกลไกและระบบตลาดต่างประเทศ ซึ่งเป็นหัวใจของการขายข้าวได้ราคาสูงขึ้น กระบวนการสร้างองค์ความรู้นี้สอดคล้องกับงานของพระมงคล มหานิล (2552) ศึกษาการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าวกล้องหอมมะลิเพื่อเศรษฐกิจชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ ผลการวิจัยพบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าวกล้องหอมมะลิเพื่อเศรษฐกิจชุมชน จังหวัดอำนาจเจริญเป็นองค์ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวบ้าน การถ่ายทอดวิธีการผลิตข้าวกล้องหอมมะลิเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นได้แก่ ปัญหาบรรจุดัชนี ปัญหาการสนับสนุนจากภาครัฐ ปัญหาขาดเงินทุนหมุนเวียนและปัญหาขาดตลาดแหล่งจัดจำหน่ายเนื่องจากผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่เป็นที่ดึงดูดความสนใจของผู้บริโภคเท่าที่ควร

ความผูกพันที่เกิดขึ้นในองค์ประกอบของการเป็นนวัตกรรมสังคมที่แปรเป็นทุนทางสังคมสอดคล้องกับงานของ พิรณัฐ สิงห์พันธ์ (2558) ศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในการจัดการสถาบันการเงินชุมชนกองทุนหมู่บ้านหนองยาง หมู่ที่ 5 ตำบลขำราก อำเภอเมือง จังหวัดตราด เพื่อวิเคราะห์ทุนทางสังคมของหมู่บ้านหนองยาง และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการบริหารจัดการสถาบันการเงินชุมชนกองทุนหมู่บ้านหนองยาง ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมของหมู่บ้านหนองยางมี 3 ทุนสำคัญ ได้แก่ ทุนทางสังคมในรูปแบบบรรทัดฐานทางสังคม ทุนทางสังคมในรูปแบบเครือข่าย ทุนทางสังคมในรูปแบบองค์กรชุมชน ที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ความรู้สึกผูกพันต่อชุมชน ความไว้วางใจและเครือข่ายที่สะท้อนผ่านกิจกรรมของชุมชน ทำให้คนในชุมชนนำเงินมาฝากเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนถึงความเข้มแข็งของทุนทางสังคมที่เกิดขึ้น และส่งเสริมความเข้มแข็งให้สถาบันการเงินชุมชน

ความเป็นนวัตกรรมทางสังคม (Social Innovation) ที่ปรากฏในชุมชนการปลูกข้าวอินทรีย์ถือเป็นนวัตกรรมทางด้านการเกษตร (agricultural innovation) มีทั้งนวัตกรรมทางด้านผลิตภัณฑ์ เช่น ผลิตภัณฑ์จากน้ำมันรำข้าว เครื่องสำอาง ลิปสติค ไอศกรีมข้าว เป็นต้น และนวัตกรรมความร่วมมือ แม้ในสมัยดั้งเดิม การทำนาข้าวของ

ชาวเขาก็มีการรวมกลุ่มเอาแรงกันอยู่แล้ว การพัฒนาสร้างต้นแบบทางความคิด การประเมิน ซึ่งเป็นผลผลิตของกระบวนการเรียนรู้ การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจนเกิดเป็นนวัตกรรมสังคม และได้ขยายผลจากชุมชนหนึ่งไปยังอีกชุมชนหนึ่ง เผยแพร่แนวความคิดที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาสู่ภาพลักษณ์ใหม่ที่มีความรู้ มีอิสระ สามารถพึ่งพาตนเองได้ และให้ความรู้กับสังคม

6. ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษากระบวนการของชาวอินทรีในในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จที่แตกต่างจากศูนย์ข่าววิสาหกิจชุมชนอุ่มแสง เช่นที่ตำบลผักไหม ตำบลมะยาง เป็นต้น เพื่อศึกษากระบวนการของนวัตกรรมสังคมว่ามีความแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2562). ข้อมูลเศรษฐกิจการเกษตร. สืบค้นจาก http://www.oae.go.th/ewt_news.php?nid=23222&filename=index.
- กรวิทย์ ตันศรี. ม.ป.ป. แร่งงานกับการเปลี่ยนแปลงของภาคการเกษตรไทย ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.
- กฤษฎา นาโสก.(2552). วิถีชาวนาอีสานตอนล่าง : ศึกษากรณีชุมชนชาวนาบ้านตำแย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี.(วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ
- พีรณัฐ สิงห์พันธ์. (2558). ทูทางสังคมในการจัดการสถาบันการเงินชุมชนกองทุนหมู่บ้านหนองยาง หมู่ที่ 5 ตำบลซำราก อำเภอเมือง จังหวัดตราด. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, จันทบุรี. สืบค้นจาก <http://www.etheses.rbru.ac.th/pdf-uploads/allfile-194-file01-2016-03-08-14-02-42.pdf>
- พระมงคล มหานิล. (2552). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าวกล้องหอมมะลิเพื่อเศรษฐกิจชุมชนจังหวัดอำนาจเจริญ. (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- Geoff Mulgan et al. (2007). Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can be Accelerated. Retrieved from <https://youngfoundation.org/wp-content/uploads/2012/10/Social-Innovation-what-it-is-why-it-matters-how-it-can-be-accelerated-March-2007.pdf>
- Howaldt, J. and Schwarz, M. (2010). Social Innovation: Concepts, Research Fields and International Trends: IMA/ZLW.